

„Předmerkantilistické“ zákonodárství v Čechách a jeho ráz

Valentin Urfus

Na přechodu od feudalismu ke kapitalismu je v dějinném vývoji několik významných mezníků, k nimž se nutně vrací každé studium této tematiky a jež tvoří zcela přirozeně opěrné pilíře dotčeného časového období. V oblasti hospodářského vývoje náleží takovéto místo především jevu, který je označován jako merkantilismus a s nímž, zejména ve střední Evropě, jsou spojeny přímé počátky kapitalistického způsobu výroby. To jsou skutečnosti obecně známé a netřeba je jistě dále rozvíjet.

Jak to však již nese s sebou zobecňující a synthetisující složka historikovy práce, je málokterý historický pojem neproblematický. Platí to tím spíše, dotýká-li se svým obsahem charakteru celé epochy. Jako u většiny podobných případů je i tady celá řada otevřených problémů a otázek. Ne- ní proto divu, že pojem merkantilismu byl v průběhu vývoje společenských věd podroben nejednomu pokusu o nový výklad nebo přehodnocení. Všechny tyto pokusy měly svoje vlastní osobité historické pozadí. Souvisely zvláště s různými proudy uvnitř politické ekonomie, zejména pak se zdůrazňováním úlohy státu v hospodářském životě společnosti. O merkantilismus se z tohoto hlediska zajímala již koncem minulého století německá historická národohospodářská škola;¹ zvláště pak její druhá generace snažila se tyto otázky studovat v souvislosti se svými aspiracemi vyplývajícími z nauk katedrového socialismu. Určitý vztah k této problematice má však i současný západní keynesianismus, který se — možno říci — v něčem inspiroval z podobných myšlenkových východisek.²

Výsledky tohoto vědeckého zájmu o merkantilismus byly různé. Je třeba říci, že mezi nimi nechyběly ani hlasy ostře kritizující. Zároveň je však nutno zdůraznit, že pokud se takováto skepse uplatnila, nebyla podnícena tolik konkrétním historickým bádáním, jako daleko spíše teoretickými problémy politické ekonomie. Proto také v ní převládaly argumenty po-

¹ Se jménem jednoho z hlavních jejích představitelů, Gustava Schmollera, je spojena nová vlna zájmu o merkantilismus, jež plodně ovlivnila i historický výzkum tohoto dějinného období.

² Srv. T. W. Hutshinson, *Keynes und die Geschichte der klassischen Nationalökonomie*, *Zeitschrift für Nationalökonomie*, Bd. XVII., Vídeň 1957, str. 395 a násl.

ukazující na to, že v merkantilismu nelze vidět ucelený národohospodářský systém, nýbrž jen soubor účelových a svou podstatou prý i dosti omezených opatření. V něčem byl však tento kritický přístup velmi významný i pro historické bádání: položil totiž hlavní důraz na etatistickou složku merkantilismu a zdůraznil tak nově podíl pozdně feudálního státu na rozvoji kapitalistických výrobních poměrů; zároveň pak upozornil — a to jak uvidíme nelze rovněž přehlížet — na úlohu předmerkantilistických hospodářských a hospodářskopolitických teorií. Zejména v souvislosti s touto druhou stránkou věci vedl historický zájem o dotčené otázky k tomu, že spolu s úlohou státu se v novém světle objevily i soudobé tendence opačného rázu. V hrubé zkratce lze říci, že na jedné straně tu vystoupily počátky předliberalistického národohospodářského myšlení, a to již v poměrně raném údobí; na druhé straně, jak jsme se toho právě dotkli, byla nově zdůrazněna úloha státu a jeho zásahů do hospodářského života, a to zdaleka ne jen v tak úzkém rámci, jakým se vyznačoval klasický příklad francouzského kolbertismu. V obou směrech je tu možno odkázati na anglický vývoj v 16. a 17. stol. a zvláště pak na úlohu alžbětinského státu. Do jisté míry to však platí i o hospodářskopolitických opatřeních a doktrinálním myšlení v ostatních státech Evropy.³

Výsledkem dotčených souvislostí je tedy nový pohled na úlohu státu jako jednoho z nejvýznamnějších faktorů, jež od konce středověku spolupodmiňovaly obrovský rozmach hospodářských sil. O tom, jak silnou byla právě tato složka hospodářskoorganisačního působení státu, svědčí nejen vývoj v pokročilých zemích západní Evropy, nýbrž i vývoj ve střední Evropě, zvláště v soudobém Německu, který v této době měl mnoho styčných bodů i s vývojem v našich zemích. Tak např. ač proces rozkladu tzv. německé říše dosáhl již v 16. stol. a počátkem 17. stol. značné hloubky, byla to mimo jiné i hospodářskopolitická linie habsburských panovníků, jež se snažila zdání říšské jednoty důsledně prosazovat.⁴ Proto také i když ta-

³ Pro shora nastíněné závěry je možno ve stručném přehledu odkázat k několika pracím: F. R a f f e l, *Englische Freihändler vor Adam Smith*, Tübingen 1905, *Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft*, Ergänzungsheft XVIII.; W. C a s p e r, *Charles Davenant — Ein Beitrag zur Kenntnis des englischen Merkantilismus*, Jena 1930 (*Beiträge zur Geschichte der Nationalökonomie*, VII.), Ch. W. C o l e, *Fresh Mercantilist Doctrines before Colbert*, New York 1931, dále E. L i p s o n, *Economic History of England III., The Age of Mercantilism*, Londýn 1937; pro některé celkové postřehy o vývoji raněmerkant. doktrín v různých zemích, zejm. s ohledem na anglosaský svět srv. i A. V. C a s t i l l o, *Spanish Mercantilism — Gerónimo de Uztáriz*, *Economist*, New York 1930, nejnověji pak R. d e R o o v e r, *Scholastic Economics: Survival and Lasting Influence from the Sixteenth Century to Adam Smith*, *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. LXIX. (1955), str. 180 a násl. a od téhož autora *Joseph A. Schumpeter and Scholastic Economics*, *Kyklos*, Vol. X. (1957), str. 141—43.

⁴ K tomu, jak z ekon. situace 16. století vyrůstal další vývoj v tomto směru srv. I. B o g, *Der Reichsmerkantilismus, Studien zur Wirtschaftspolitik des Heiligen Römischen Reiches im 17. und 18. Jahr.*, Stuttgart 1959.

kovýmto náběhům chyběly namnoze reálné mocenskopolitické prostředky nezbytné k jejich uskutečnění, není možno přehlížet jejich podíl na určitém zpomalení odstředivého vývoje v Německu.

Všechny zmíněné otázky mají ovšem i úzký vztah k českému vývoji a nelze v nejmenším pochybovat, že osvětlení úlohy českého feudálního státu z jejich hledisek, je dluhem, jenž musíme cítit i k naší národní minulosti. Svědčí o tom mimo jiné klíčový význam 16. století pro celou pozdější novověkou historii našich zemí.

Když se před více jak deseti lety počalo u nás soustavněji rozvíjet bádání o počátcích kapitalistického výrobního způsobu, soustředil se zájem zprvu zcela přirozeně k tzv. manufakturnímu období, jinými slovy časově k přelomu 17. a 18. století, jakož i k časovému úseku, který na tento předěl navazoval a jenž vyúsťoval k počátkům parního strojového průmyslu. Stále postupující prohlubování vědeckého zájmu, zvláště pak ve spojení s širšími souvislostmi, počalo původní směr výzkumu v lecčems opravovat. Nové výsledky vedly pak zejména k tomu, že počal být zdůrazňován význam předchozího vývoje, z něhož organicky vyrůstal v prvé řadě tzv. domácí průmysl jako hlavní součást materiálně technické základny manufakturního podnikání v Čechách. Do popředí badatelského zájmu dostalo se tak 16. století se svojí ekonomickou problematikou.⁵

K podobnému výsledku, a to ještě ve větší míře, dospívalo se však i z jiné strany, totiž z hlediska studia agrárního vývoje a zvláště s tím úzce související otázky tzv. druhého nevolnictví. I tady soustředěný badatelský a teoretický výzkum vedl k odkrytí celé řady nových skutečností. Mimo jiné počal v souvislosti s tím být i revidován do nedávna pevně vžitý názor o počátcích režijního vrchnostenského hospodaření. Jako rozhodující pro vznik tohoto jevu ukázala se být ve světle nových poznatků doba daleko pozdější než konec 15. století, jak se dříve všeobecně soudilo.⁶

Konečně i třetí linie naznačila podobné závěry. Je jí studium městské ekonomiky a hospodářského života českých měst v době předbělohorské. I tady nové práce stále jasněji navozují poznání, že 16. století nebylo bez-

⁵ Takovéto poznání bylo i jedním z výsledků knihy A. Klímy, *Manufakturní období v Čechách*, Praha 1956, který pak dále rozvedli někteří její recensenti zejm. Fr. Majnuš, J. Růžička aj.

⁶ Kromě prací A. Klímy (*Poddaný lid v Čechách v první polovině 16. století*, Praha 1960) je třeba odkázat především k podnětné studii J. Petráně, *Pohyb poddanského obyvatelstva a jeho osobní právní vztahy v Čechách v době předbělohorské*, ČSCH V. (1957), str. 26; pro moravský vývoj stejné závěry nastínil Fr. Matějek, *Feudální velkostatek a poddaný na Moravě s přihlédnutím k přílehlému území Slezska a Polska*, Praha 1959, jakož nově i J. Válka, *Hospodářská politika feudálního velkostatku na Moravě před válkou třicetiletou*, Praha 1962.

výjimečně zlatým věkem českých měst, nýbrž že se již tehdy v politickém a hospodářském životě uvnitř měst uplatnila celá řada povážlivých stínů,⁷ předznamenávajících nepochybně přímo pozdější úpadek měst, jak jej známe z doby po třicetileté válce.

Všechny tyto úvahy posouvají do popředí zcela přirozeně dotčené století jako uzavřenou periodu, vyznačenou určitými typickými znaky, které z ní činí skutečné východisko dalšího vývoje. K tomu je třeba ještě dodat, že tu jde o východisko opravdu širokých časových perspektiv, jež zahrnují nejen celé závěrečné období feudalismu v českých zemích, nýbrž které sahají až k branám kapitalistické industrialisace.

Tomu odpovídal v 16. století i význam hospodářského života a ekonomicky kvalifikovaných skutečností pro legislativní činnost českého státu. Postačí proto i poměrně zběžný pohled, aby bylo možno konstatovat, že v dotčeném časovém úseku máme co činit — pokud jde o legislativní úpravu hospodářského života — vskutku s historicky osobitým jevem. A skutečně také předpisy, jež se v 16. stol. bezprostředně dotýkaly hospodářské oblasti, měly svůj vyhraněný ráz, odlišující je od podobných opatření staršího feudalismu a naopak přibližující je pozdějším představám o legislativě na tomto poli. Je to patrné již z formálních a technických znaků, jež je charakterisují: jsou koncipovány a formulovány všeobecně a zejména pak jsou prosty obsahového i místního partikularismu příznačného pro starší dobu.

Dotčený ráz hospodářské legislativy českého státu v 16. století ukazuje však zároveň i na hlubší a podstatnější souvislosti, zejména na úzkou spojitost těchto zákonných opatření s náběhy k absolutistickému způsobu vlády, jež jsou pro tuto dobu v našich zemích příznačné. Tuto vzájemnou spojitost velmi dobře ilustrují změny, jež tehdy prodělávalo vnitřní ústrojí feudálního státu a jež spočívaly v nové dělbě práce uvnitř jeho orgánů, jak to vyžadoval program nastupujícího absolutismu. Ztělesněním těchto tendencí v oblasti legislativní i administrativní se stal v nových souvislostech hojně ražený pojem policie.⁸ Měly jím být vyjádřeny nové úkoly státu spočívající v systematickém působení na veřejný život. Toto nové zdůraznění úlohy státu v životě feudální společnosti propůjčovalo však zároveň jeho zásahům do společenského života i určitý typický obsah. V něm se odráželo jednak překonávání doznívajícího středověku s jeho teritoriální roztržitostí, jednak se v něm uplatnily i nové formy odpovídajícím podnětům vycházejícím z hospodářského i kulturního rozvoje evropské renesance.

⁷ Srv. zejm. J. Janáček, *Řemeslná výroba v českých městech v 16. století*, Praha 1961.

⁸ R. Maršan, *Dějiny policejní organizace rakouské, I.*, Praha 1904, zvl. str. 16 a násl.

Vedle bezpečnostních předpisů, jež nesly s sebou likvidaci feudálního opovědnictví a definitivně konsolidovaly život uvnitř jednotlivých státních celků, byla zejména hospodářská tematika v popředí legislativní pozornosti. Po formální stránce to dobře vyjadřují soudobé německé policejní řády, jež měly prostřednictvím dynastických ambicí habsburských i úzký vztah k českému vývoji.

Skutečně také podobného rázu jako většina policejních řádů v Německu byly i předpisy, jež se v 16. století dotkly hospodářské oblasti v Čechách. V hrubém a zkratkovitém obrysu je možno rozdělit je do tří, popř. čtyř skupin: byly to především předpisy o námezdné práci, dále předpisy o cenách, jakož i předpisy o úrokové míře a konečně předpisy měnové.

Chronologicky i věcně zaslouží si v první řadě pozornosti předpisy o námezdné práci. Úvodem je třeba ještě předeslat, že svým obsahem zahrnovaly nejen úpravu námezdného poměru vykonávaného čeledí, tj. námezdnými pracovníky najímanými na dlouhou dobu, nýbrž i úpravu námezdné práce, tak říkajíc nádenické, obstarávané pracovníky, jejichž námezdní smlouva byla omezena jen na jeden týden nebo dokonce jen na jeden den.⁹ Základním smyslem těchto předpisů byla — možno říci — určitá regulace trhu pracovních sil, a to především v tom směru, aby šlechtičtí velkostatkáři měli dostatek pracovních sil, popř. a patrně ještě přesněji vyjádřeno, aby pracovní síly volně neodcházel z venkova a neunikaly z dosahu patrimoniální pravomoci svých dědičných vrchností.

V tomto směru je třeba zdůraznit zvláště okolnost, že čelední řády 16. století, zejména pak čelední předpisy z let 1547—49, navazovaly na starší normy v první řadě na sněmovní legislativu z konce 15. století. Není pochyb, že tato souvislost otevírá celou řadu dalších otázek. Předpisy dotýkající se venkovských poměrů, zejména postavení venkovského lidu v době pohusitské, jsou běžně známy; do nedávna byl s nimi jednoznačně spojován i počátek režijního vrchnostenského hospodaření, neboť právě v nich byl spatřován odraz náhlé potřeby feudálních velkostatkářů disponovat co možná největším počtem pracovních sil. Proti takovéto motivaci, jak již byla o tom učiněna zmínka, ozvaly se v poslední době závažné námitky.¹⁰ Tím se ovšem celá věc dostala do nového a dlužno říci, že v některých ohledech i málo jasného světla: úkolem nového studia bude tudíž odkrýt nejen konkrétní motivaci poddanské legislativy z konce 15. století, nýbrž odpovédět i na otázku, proč v podstatě tatáž formulace pravidel upravujících námezdnou práci poddaných dostačovala i později v rozvinutém režijním podnikání.

Pro naše účely však postačí konstatovat, že čelední řády 16. století a

⁹ V. Urfus, *Právní postavení námezdních pracovníků u nás v 16. až 18. století*, PHS II. [1956], str. 198 a násl.

¹⁰ Petrůň, l. c., na celé řadě míst.

předpisy na ně navazující odrážely zájem feudálních velkostatkářů, aby na trh pracovních sil bylo působeno ve směru nepříznivém tomu, aby se ve městech vytvořily zárodky svobodného pracovního trhu. V tomto ohledu je třeba také vidět rozdíl — přes jinak značné obsahové a principiální shody — mezi předpisy o námezdné práci z konce 15. století a mezi předpisy vydanými v průběhu následujícího století v měnících se poměrech ekonomických i politických. Zejména na tuto druhou stránku je třeba položit důraz. Skutečnost, že tyto předpisy sankcionoval nyní i panovník svojí autoritou, jež se jinak vědomě a programově obracela k absolutismu, nebyla jen vnější formalitou. Naopak tato okolnost ukazuje na hlubší a podstatnější vztahy: panovnický absolutismus tu otevřeně počíná podporovat určitý směr vývoje feudální ekonomiky, a co je patrně dlužno zvláště doložit — je to takový směr vývoje, který je nepříznivý rozvoji hospodářských vztahů ve městech.

Podobný význam měly i předpisy drahotní a cenové. Jejich ekonomické pozadí je poměrně dobře známo. Tvoří je souhrn jevů, jemuž se v historické literatuře dostalo označení „cenová revoluce“ a který v důsledku rozmnožení zásob stříbra na světovém trhu, jakož i v důsledku ještě celé řady jiných příčin vedl asi od šedesátých let 16. století k prudkému stoupání cen životních potřeb. Změnám v indexu cen snažila se čelit soudobá legislativa v podstatě tak, že převalovala jednoduše materiální odpovědnost za rostoucí hladinu cen na bedra řemeslné práce ve městech. Jinými slovy sledovaly i tady dotčené předpisy podobné cíle jako zákonné normy o námezdné práci a dotýkaly se stejně tak nepříznivě ekonomické oblasti městského hospodářského života.¹¹

K oběma již zmíněným skupinám hospodářské legislativy je možno pobok přiřadit i předpisy o úrokové míře. I tyto předpisy pocházející zejména z roku 1543, podobně jako právní úprava námezdních poměrů, navazovaly na určité starší tendence. Jejich hlavním cílem bylo prosadit jako nejvyšší přípustnou hranici úrok ve výši 6 %.¹² Z dobového odůvodnění, jež bylo přidáno k vlastní zákonné dispozici, vysvitá, že smyslem předpisu bylo vyloučit braní vyšších úroků (výjimkou nebyl prý ani úrok 10 %), které bylo jinak naprosto obvyklé. Do značné míry se tu tedy objevuje táž regulační, nebo snad lépe řečeno retardační tendence, jaká charakterisovala ostatní výše uvedené předpisy. I v tomto případě se tedy snažila právní norma působit na hospodářský život ve směru, který tento spontánně nesledoval. Kromě toho je tu třeba se dotknout ještě jedné souvislosti.

¹¹ J. Janáček, *Rudolfínské drahotní řády*, Praha 1957, Rozpravy ČSAV, řada společ. věd, roč. 67, seš. 4.

¹² *Sněmy české*, I., str. 565.

Přibližně v téže době, kdy v Čechách došlo k uzákonění právě dotčené usurární normy, počalo se v evropském měřítku definitivně uvolňovat v oblasti právní teorie striktní chápání kanonického zákazu brát úroky a naopak jako ideální výše dovoleného úroku byl uváděn úrok ve výši 6 %. Naskytá se proto otázka, jak dalece je možno uvažovat o spojitosti mezi českou normou a těmito teoretickými tendencemi evropského právního humanismu. Starší literatura¹³ se snažila v zmíněném předpisu vidět skutečně ztělesnění takovýchto uvolňujících snah. Jak se však zdá, je daleko pravděpodobnější výklad jiný, na který ostatně ukazuje samo odůvodnění zákona. Skutečnost, že před jeho vydáním existoval v Čechách úvěrový styl, jenž měl značně rozvinutou úrokovou škálu, a že se tedy nový předpis držel vlastně minimální hranice tohoto odstupňování, nabude zřejmě zvláštního významu, jakmile si uvědomíme, že poptávka po úvěru se musila v málo rozvinutých poměrech české feudální společnosti soustřeďovat prakticky výhradně do měst. Pak ovšem smysl dotčené normy ukazuje jednoznačně na snahu dotknout se neúměrných zisků těch, kdož půjčují peníze, jinými slovy tedy především měšťanů. Viděno v širších souvislostech postihovalo tak úrokové zákonodárství rovněž města a hospodářský život v nich, i když nelze snad ani vyloučit, že nová regulace úvěrového obchodu mohla dočasně ovlivnit i příznivě vzájemný poměr mezi nabídkou a poptávkou v rámci kreditního styku.

Souhrnně je tedy možno říci, že dosud uvedené předpisy byly všechny předznamenány v podstatě stejným cílem, totiž cílem působit na hospodářský život v souvislosti s ekonomickou situací, v níž se tehdy nalézala města. Podobná tendence není však tolik zřejmou u další skupiny, které jsme se dotkli rovněž již výše — u předpisů o měně.

Tato legislativa byla nepochybně výsledkem velmi zajímavých a rovněž dobově příznačných souvislostí, i když nelze zatím říci, že by její význam byl stejnou měrou do všech podrobností osvětlen. Ať již máme na mysli měnová ustanovení z konce čtyřicátých let 16. století či pak zejména mincovní řád z roku 1561,¹⁴ setkáme se v obou případech s pronikavými změnami, jež tato opatření s sebou přinášela. Jejich obsah je nejen ztělesněním vladařské energie Ferdinanda I. — který ostatně dbal tvrdošíjně o jejich realizaci bez ohledu na přechodné neúspěchy — nýbrž je v nich nepochybně shrnut i objektivní program panovnického absolutismu na tak důležitém úseku hospodářského života, jakým je měnová politika. V tomto směru navazovala tato opatření bezprostředně na dynastickou politiku Ferdinandovu a zejména pak na správní reformy jí vyvolané. Podobně

¹³ K. Kadlec v heslu „Lichva“ v Ottově Slovníku naučném, díl XVI., Praha 1900.

¹⁴ Přehlednou partii o těchto předpisech má J. Nožička, *Hospodářský a měnový vývoj našich zemí*, Praha 1946, str. 54; min. řád z r. 1561 srv. *Sněmy české*, III., str. 75—92.

jako tam bylo cílem administrativní sjednocení, bylo i tu cílem měnové sjednocení habsburských držav. Zároveň je však v měnových opatřeních Ferdinandových cítit i nový rys, který je zřetelně odlišuje od měnových reforem středověkých vladařů a který je bezpochyby v úzké spojitosti s absolutistickým pojetím panovnické moci. Tento nový rys spočíval především v určité hospodářskopolitické velkorysosti, kterou Ferdinand vložil do svých měnových opatření a jež ve svých konečných důsledcích nemířila k ničemu menšímu, než k důslednému překonání místních tržních vztahů a jejich sjednocení na širší a vyšší úrovni. Proto také nešlo tu již jen o to, aby byla ražena nová měna dobrého zrna, která by byla oporou panovníkovy moci finanční i politické, jak tomu bylo u nás např. při zavedení grošové měny Václavem II. a jak to bylo ve středověku obvyklé i na jiných místech; naopak cílem bylo vytvoření jednotné měny jako nástroje určité politické a hospodářské koncentrace, která měla vyústit v nový hospodářskopolitický celek zahrnující všechny země Ferdinandem ovládané.

Měnové předpisy Ferdinanda I. měly tedy nepochybně odlišný ráz od ostatních zmíněných skupin české hospodářské legislativy 16. století. V jejich obsahu daleko více pronikal interes panovnického absolutismu na dynastickém sjednocení státoprávně odlišných celků. Při tom je třeba položit důraz zejména na význam, který byl v této souvislosti přisuzován hospodářskopolitickým prostředkům.

Přece však ani měnové předpisy nevybočovaly z řady ostatní hospodářské legislativy: při bližším pohledu nepůsobí obtíže nalézt pro všechny dotčené skupiny určitého společného jmenovatele. Takovýto prostředek dovolující jistý sjednocující a zobecňující pohled je třeba spatřovat především ve formálních znacích, jimiž se tyto předpisy vyznačují a jejichž shoda také v první řadě bije do očí. Všechny dotčené předpisy nějakým způsobem pomocí centrální státní moci regulovaly, ba možno říci reglementovaly hospodářský život a zvláště pak tržní vztahy v něm. Tato regulace byla natolik silnou, že na první pohled dodává některým z nich vysloveně negativistický ráz.¹⁵

Svým regulačním a reglementačním rázem připomínají zmíněné předpisy v mnohém merkantilistické zákonodárství doby pozdější. Nebylo by však zajisté správně ulpět při podobném závěru jen na povrchu a spokojit se vnějšími a formálními podobnostmi. A to tím spíše, že tyto analogie odhalují ve skutečnosti jen další daleko podstatnější a hlubší vztahy: regulace a reglementace nebyla hospodářské legislativě 16. století jen sa-

¹⁵ K charakteru podobných předpisů vydávaných v té době v Německu i jednotlivými městskými radami říšských měst srv. H. Mauersberg, *Wirtschafts- und Sozialgeschichte zentraleuropäischer Städte in neuerer Zeit*, Göttingen 1960, zejm. str. 247 a násl.

moúčelem, naopak celkový její ráz napovídá, že prostřednictvím těchto zákonných opatření byly sledovány určité záměrně chtěné cíle a že k jejich dosažení bylo vědomě působeno na hospodářský život cestou, která nebyla totožná s jeho živelnými tendencemi. V tomto smyslu je možno hovořit o přímém protikladu samovolné regulace tržních vztahů, jejíž principy doznaly ostatně právě tehdy v evropském měřítku i prvního teoretického vyjádření, jak o tom svědčí práce některých raných předchůdců liberalistických národohospodářských teorií.

Naznačené souvislosti nejsou ovšem ničím nahodilým. Jejich jádro tvořil absolutistický stát, popř. k absolutismu spějící ambice jednotlivých vladařů tam, kde panovnický absolutismus ještě plně nezvítězil. Rozsahem těchto podmínek je pak vymezen rozdíl mezi touto „předmerkantilistickou“ legislativou a naopak zákonodárstvím inspirovaným na počátku 18. století již hotovými merkantilistickými doktrínami. Především v legislativě 16. století se neobjevuje — a ovšem se také nemůže objevit — ona jednotnost státní raisony a jejích zájmů, jaká je příznačná pro hospodářskopolitická opatření absolutistického státu v jeho rozvinuté podobě, zejména tak, jak je vytvořil klasický příklad francouzského kolbertismu a pruského kámeralismu. To vyplývalo u nás v 16. stol. ze soupeřství feudálního stavovství a prosazujících se absolutistických principů. Dokud tento boj nebyl skončen, nemohlo tomu také být jinak.

Co však v těchto souvislostech upoutá jistě pozornost, je skutečnost, že většina dotčených opatření byla tak či onak namířena proti městům a jejich zájmům. To nepochybně prozrazuje jistou systematickou motivaci, jež kryla určitou jednotu zájmů. Nastupující feudální absolutismus se tu tedy jeví jako spojenec feudálního velkostatku a jeho bezprostředních hospodářských interesů. Ve spolupráci s těmito silami snaží se — přes jinak hluboké rozpory mezi panovníkem a šlechtickými stavy — likvidovat samostatnou ekonomickou sílu královských měst. Tato skutečnost náleží nepochybně k paradoxům historického vývoje, jež odhalují jeho rozpornost a malou přímočarost, jak to nejlépe ukáže následující dvojí úvaha: feudální absolutismus na jedné straně likvidoval v době svého nástupu hospodářskou a politickou sílu měst, aby na druhé straně v dalším vývoji pomáhal znovu na nohy — i když jaksi oklikou — těmže silám, jejichž působení dříve ochromoval. Co je pak třeba zvláště podtrhnout je významná role, kterou v obojím směru sehrála hospodářskopolitická opatření.

Je ovšem samozřejmé, že všechny tyto otázky nemohou být v příspěvku tak omezeného rozsahu, jako je tento, ani exponovány, natož řešeny. Jde však o to upozornit na tyto souvislosti a ukázat, že hospodářský vývoj 16. století nelze posuzovat nezávisle na feudálním státu, který v té době

představuje sílu ztělesňující určité samostatně uplatňované zájmy a že ve shodě s tím je třeba také veškerá zákonná opatření dotýkající se ekonomické oblasti považovat v této době za určitý souborný celek, vyznačený společnými vlastnostmi. To nepochybně spojuje hospodářskou legislativu 16. století přímo s pozdějším zákonodárstvím inspirovaným merkantilistickými doktrínami a činí ji vpravdě „předmerkantilistickou“ v nejvlastnějším slova smyslu.

Die „vormerkantilistische“ Gesetzgebung in Böhmen und ihr Charakter

Valentin Urfus

(Zusammenfassung)

Die historische Erforschung der Fragen, die mit der Überwindung der mittelalterlichen Wirtschaft in den böhmischen Ländern zusammenhängen, hat die Aufmerksamkeit auf das 16. Jahrhundert konzentriert. Dieser Zeitabschnitt erscheint als ein gewisser Prolog zur gesamten nachfolgenden Enthaltung bis zum Beginn fabrikmäßiger maschineller Produktion.

Im Wirtschaftsleben des 16. Jahrhunderts muß die Aufgabe des Staates besonders betont werden. Diese Tatsache kam in einer ganzen Reihe legislativer Maßnahmen zum Ausdruck: Es sind dies Vorschriften über Lohnarbeit, Preise, Zinssatz, Währung usw. Besonders kennzeichnend für diese Gesetzgebung ist das Bestreben, auf das Wirtschaftsleben einzuwirken, und zwar in einem solchen Maße, daß man hier von einer Regulierung sprechen kann, deren Ziel es war, die Entwicklung von der Richtung abzulenken, der sie spontan zustrebte.

Die angedeuteten Zusammenhänge sind jedoch keineswegs zufällig, und ihren Kern bildete der damalige Staat, insbesondere der Herrscher als sein Hauptrepräsentant, der sich gerade zu jener Zeit der zielbewußten Verwirklichung absolutistischer Auffassung seiner Macht zuwandte (in Böhmen war dies namentlich Ferdinand I.).

In der betreffenden Legislative können also die Grundlagen systematischer Durchführung einer Wirtschaftspolitik erblickt werden, die den Interessen des Staates und eines absolutistischen Herrschers dienen sollten. In dem Bestreben, auf das Wirtschaftsleben einzuwirken und die Aufgabe des Staates als Regulator dieses Wirtschaftslebens durchzusetzen, zeigt sich schon eine tatsächliche „vormerkantilistische“ Gesetzgebung. Jedoch, zum Unterschied von der wirtschaftlichen Gesetzgebung des 18. Jahrhunderts, ermangelte sie noch einer vollkommenen Einheit von Staatsraison und ihren Interessen, was unter den böhmischen Verhältnissen des 16. Jahrhunderts auf den damals noch unentschiedenen Kampf zwischen dem absolutistischen Herrscher und den feudalen Ständen zurückzuführen war.